

Ερμούπολίτικες Πρωτιές

από τον Χρήστο Θανόπουλο

Η Σύρος το μικρό νησί, με πληθυσμό μόλις 4.000-5000 ψυχές προεπαναστατικά, μέσα από μια δύσκολα επαναλήψιμη ιστορική συγκυρία και ιδιοτυπία (γαλλική προστασία, ουδετερότητα, συρροή προσφύγων), αναδείχτηκε στο **κύριο εμπορικό και ναυτικό κέντρο** του πρώιμου ελληνικού κράτους. Για 35 χρόνια (1825-1860) η Ερμούπολη ήταν το **πρώτο** με διαφορά **λιμάνι** και για όλο τον 19ο αιώνα, παρέμεινε **μία από τις μεγαλύτερες ελληνικές πόλεις**. Οι εξαθλιωμένοι πρόσφυγες, Κυδωνιάτες, Χιώτες, Ψαριανοί, Κασιώτες που συρρέουν τα πρώτα επαναστατικά χρόνια, φέρνουν μαζί τους το όραμα μιας νέας κοινωνίας. Η Αντιβασιλεία του Όθωνα (1833) διαίρεσε το νεοσύστατο ελληνικό κράτος σε νομούς και όρισε την Ερμούπολη πρωτεύουσα του νομού Κυκλάδων, δίνοντας της εξ αρχής ξεχωριστή θέση στην ελληνική επικράτεια.

Στα χρόνια της ακμής αλλά και αργότερα, κατείχε πολλές πρωτιές, τις οποίες θα σταχυολογήσουμε ενδεικτικά.

ΛΙΜΑΝΙ-ΕΜΠΟΡΙΟ

Το 1834 χτίζονται οι πρώτες στον ελληνικό χώρο **δημόσιες Αποθήκες Διαμετακομιστικού Εμπορίου** με κρατική δαπάνη. Η Ερμούπολη στη μέση του Αιγαίου πελάγους αποτελεί τη γέφυρα που συνδέει την Ελλάδα με τα μεγάλα εμπορικά κέντρα Ευρώπης και Ανατολής, μια και το εμπόριο και οι επικοινωνίες στο πρώτο μισό του 19ου αιώνα διεξάγονται κυρίως μέσω θαλάσσης. Το εμπορικό της δίκτυο απλωνόταν από το Λίβερπουλ, τη Μασσαλία, Λιβόρνο, Μάλτα και Τεργέστη, μέχρι την Οδησό, την Κωνσταντινούπολη, τη Σμύρνη και την Αλεξάνδρεια. Η Σύρος κατάφερε να γίνει η «κεντρική αγορά», το αδιαφιλονίκητο κέντρο διαμετακομιστικού εμπορίου, με το μεγαλύτερο και πληρέστερο ελληνικό λιμάνι του 19ου αιώνα, άξιος συναγωνιστής των ευρωπαϊκών λιμανιών.

Το 1842 η Ερμούπολη θα αποκτήσει **το μεγαλύτερο** στην Ελλάδα **Λοιμοκαθαρητήριο** με κυβερνητική εντολή και δαπάνη. Με σχέδια αρχικά του Γερμανού αρχιτέκτονα Erlacher και τελικά του Γερμανού λοχαγού του μηχανικού Weiler, αποτελεί ένα μοναδικό αρχιτεκτονικό μνημείο για την Ελλάδα αν και παραμένει σήμερα αναξιοποίητο, ερειπωμένο και ληλατημένο.

Το 1858 τίθεται σε λειτουργία η **τηλεγραφική επικοινωνία** στην Ελλάδα. Η Société du Telegraphe Electrique Sous-marin ιδρύει τον **πρώτο ελληνικό τηλεγραφικό σταθμό στην Ερμούπολη**. Η Σύρος συνδέθηκε τηλεγραφικά αρχικά με τον Πειραιά (1859), με το πρώτο καλώδιο που ποντίστηκε στα ελληνικά νησιά και έπειτα με Χίο και Κωνσταντινούπολη. Η αγγλική εταιρεία Eastern Telegraph Co. Ltd ανέλαβε την εκμετάλλευση του δικτύου το 1878 και μετέτρεψε την εγκατάσταση σε κεντρικό σταθμό τηλεγραφίας της ανατολικής Μεσογείου, απασχολώντας πάνω από 100 άτομα (κτίριο σημερινής Σχολής Εμπορικού Ναυτικού, στα «Κύματα» και παραθαλάσσιο διώροφο κτίριο Λοιμοκαθαρητηρίου).

Ο **πέτρινος φάρος** στο Γαϊδουρονήσι (1834) είναι **ο πιο παλιός και**

ψηλός φάρος του ελληνικού φαρικού συστήματος και **ο πρώτος φάρος με περιστρεφόμενο μηχανισμό στο Αιγαίο**. Ο μνημειώδης χαρακτήρας του, ύψους 29,5 μέτρων, με ισόγειο φαρόσπιτο, δεν δικαιολογείται από τη λειτουργία του, αφού δεν είναι σε ακρωτήριο, αλλά συνδέεται με την πρώτη περιοδεία του Όθωνα στα νησιά του Αιγαίου (1833) και την επιθυμία των Ερμούπολιτών να τονίσουν τη σημασία του λιμανιού και να κατοχυρώσουν τη θέση του στο εθνικό πλαίσιο.

Η δημιουργία του **μόλου** (1842) με σχέδια των Erlacher και Weiler, αποτελεί ένα από τα **πρώτα λιμενικά έργα στην Ελλάδα**. Το 1844 θα ψηφιστεί νόμος για **επιβολή φόρου** στα καταπλέοντα το λιμάνι πλοία **προς κατασκευήν προκυμαίας**. Τα λιμενικά έργα θα συνεχιστούν στο Νησάκι (1861) και αργότερα (1873), με την επίβλεψη του Γάλλου μηχανικού Pascal (διευθυντή λιμενικών έργων στη Μασσαλία) και το 1881 με δάνειο του Σκουλούδη προς το δήμο Ερμούπολης. Κρίθηκε αναγκαία η δημιουργία «Πακτωτηρίου», όπου καθάριζαν τα ύφαλα των πλοίων (η τελική του θέση ήταν στο σημερινό Νεώριο). Η «Βυθοκόρος» καθάριζε το βυθό του λιμανιού και «η λέμβος του ακταιωρού» παρακολουθούσε τα παράλια για την ασφάλεια του λιμανιού.

Η συμβολή του Erlacher στην Ερμούπολη ήταν αποφασιστικής σημασίας. Πάνω σε σχέδια του κατασκευάστηκαν ο μόλος, ο φάρος, οι Αποθήκες Διαμετακομίσεως, το Γυμνάσιο, το Λοιμοκαθαρητήριο (αρχικά σχέδια). Δικαιολογημένη είναι η κρίση του Γερμανού περιηγητή Gottfried Heinrich von Schumbert (1837), ότι «η Ερμούπολη είναι σαν ένα μικρό κομμάτι του Μονάχου».

Μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους, τα δύο τρίτα των ελληνικών εισαγωγών περνούσαν από το τελωνείο Ερμούπολης. Στις εξαγωγές η συμμετοχή της Ερμούπολης ήταν συγκριτικά χαμηλότερη (πρωτοστατούσε το λιμάνι της Πάτρας με εξαγωγές σταφίδας). Το 1827 καθιερώνεται **μικρός φόρος στα εμπορεύματα** που εισάγονταν και εξαγονταν από το Τελωνείο Σύρου, **υπέρ των θρησκευτικών, εκπαιδευτικών και φιλανθρωπικών καταστημάτων**. Από το 1830 κάνουν τακτικές εμφανίσεις στο λιμάνι της Ερμούπολης τα ατμόπλοια του αυστριακού Λόουδ και τα γαλλικά Messageries.

Τον Απρίλιο του 1827 Χιώτες, ιδρύουν στην Ερμούπολη το **πρώτο ασφαλιστικό κατάστημα** («Ελληνικόν Ασφαλιστικόν Κατάστημα»), ως απόρροια της αυξημένης εμπορικής κίνησης. Ιδρύθηκαν συνολικά 23 ασφαλιστικά καταστήματα («Ασφαλιστική Εταιρεία ο Φοίνιξ» κ.α.) και 10 πρακτορεία ευρωπαϊκών εταιρειών ("Maritime Sécurité" κ. α.). Το 1836 ιδρύονται ταυτόχρονα σε Ερμούπολη, Πάτρα και Ναύπλιο, τα **πρώτα εμπορικά επιμελητήρια**.

Η ταχεία δειξοδυσση των δυτικών οικονομιών στις ανατολικές αγορές παρείχε σημαντικά πλεονεκτήματα στο συριανό εμπόριο και στους κατοίκους της Σύρου υψηλά κέρδη. Το 1829 επί Καποδίστρια η Σύρος συμμετείχε με δύο πληρεξούσιους στην Εθνοσυνέλευση του Άργους και απαίτησε να γίνουν τέσσερεις, λόγω της αυξανόμενης σημασίας της στον αγώνα και το διεθνές εμπόριο. Με την ενεργή συμμετοχή περίπου 2.000 Ερμούπολιτών, στη δημιουργία ενός μοναδικού οικονομικού πλανήτη, στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος, θα αποτελέσουν σήμερα αντικείμενο μελέτης της επιχειρηματικότητας και της επιχειρηματικής κουλτούρας στο ελληνικό κράτος.

ΝΑΥΤΙΛΙΑ- ΝΑΥΠΗΓΕΙΑ

Τα ελληνικά φορτηγά πλοία ειδικεύονταν στη μεταφορά σιτηρών από τη Μαύρη Θάλασσα στα δυτικά λιμάνια. Το 1855 καταγράφονται στο νηολόγιο της Ερμούπολης 635 πλοία, μεγάλα ιστιοφόρα, **το 41% του συνόλου του υπό ελληνική σημαία εμπορικού στόλου**. Μετά μια δύσκολη δεκαετία προσαρμογής του λιμανιού και των επιχειρηματιών στα νέα δεδομένα των ατμόπλοιων, άρχισαν οι τελευταίοι να επενδύουν στο κτίσιμο ατμόπλοιων σε αγγλικά ναυπηγεία. Το 1856 ιδρύεται η «**Ελληνική Ατμοπλοΐα**», η πρώτη **ελληνική ατμοπλοϊκή εταιρεία** θαλάσσιας συγκοινωνίας, με πρωτοβουλία της Εθνικής Τράπεζας και συμμετοχή δημοσίου-ιδιωτών (κεφαλαιούχων από Ελλάδα και παροικίες εξωτερικού). Η εταιρεία έχει έδρα την Ερμούπολη και εκτελεί δρομολόγια εντός Ελλάδος (σε παράλια και νησιά) και στο εξωτερικό. Την διαδέχθηκε η βραχύβια «Νέα Ελληνική Ατμοπλοΐα» (1893-1905). Το 1914 το 9% των ελληνικών ατμόπλοιων ήταν ιδιοκτησία συριανών εφοπλιστών με αντίστοιχη αναλογία Συριανών ναυτικών στα πληρώματα.

Στους Χιώτες ναυπηγούς κυρίως, αλλά και σε τεχνίτες από Ύδρα, Σπέτσες και Ψαρά, οφείλει η Ερμούπολη τη μεγάλη άνθηση των ναυπηγείων, ειδικά στο πρώτο μισό του 19ου αιώνα, όταν κυριαρχούσε ο συριανός τύπος πλοίου. Ο Παντολέων Μάσχας αγωνιστής και κατασκευαστής πυρπολικών του Κανάρη, το 1828 έφθασε στη Σύρο, ήταν ο πρώτος που κατασκεύασε πλοία σύμφωνα με σχέδιο και από το 1842 είχε δικό του ναυπηγείο με 400 εργάτες. Ο Όθωνας τον αναγνώρισε ως «πατέρα της ελληνικής ναυτιλίας». Άλλοι περίφημοι ναυπηγοί ήταν οι Χιώτες Νικόλαος Παγίδα, Σταμάτης Κουφοδάκης (είχε υπηρετήσει στον τουρκικό Ναύσταθμο Κωνσταντινουπόλεως), ο Γ. Γλυνός, κ.α. **Τα ναυπηγεία της Ερμούπολης** απλωμένα σε όλη την παραλία του λιμανιού, **κατασκεύασαν τα οχτώ δέκατα των ελληνικών ιστιοφόρων**, με ρυθμό περίπου 100 πλοίων το χρόνο. **Η πρώτη ξύλινη αναβάθρα** για ανέλκυση πλοίων κατασκευάστηκε από τον Παγίδα (1857), το ναυπηγείο του οποίου κατασκεύασε το «Ασπίς» **το πρώτο ελληνικό ατμόπλοιο**, που βγήκε από ιδιωτικό ναυπηγείο, ξύλινο, τροχήλατο, τρίιστιο, 190 τόνων. Ο Γάλλος συγγραφέας Αλέξανδρος Δουμάς ο πατέρας, παράγγειλε στον Παγίδα (1859) τη γολέτα "Monte Cristo".

Το 1861 ιδρύεται ατμοκίνητο σιδηρουργείο, ως επισκευαστική μονάδα των ατμόπλοιων της «Ελληνικής Ατμοπλοΐας» και γρήγορα εξελίχθηκε σε εργοστάσιο σιδηρουργίας, το περίφημο «Νεώριον και Μηχανουργεία Σύρου». Αναλάμβανε την επισκευή πλοίων, αλλά και την κατασκευή καινούργιων. Το 1866 ιδρύθηκε δημοτικό Ναυπηγείο («Εταιρεία του Ναυπηγείου Ερμούπολεως») έργο συνεταιρισμού (μετοχική εταιρεία). Τη δεύτερη ξύλινη αναβάθρα ανέλκυσης πλοίων του Νεωρίου κατασκεύασε η γαλλική "Compagnie des Forges" (1883-1885) και το 1955 έφθασε μπροστά στο Νεώριο σιδερένια πλωτή δεξαμενή, μέρος των γερμανικών επανορθώσεων, ενώ το 1970-1973 παρελήφθησαν οι δύο πλωτές δεξαμενές που υπάρχουν έως σήμερα. Στον ταρσανά, δίπλα στο παλιό εργοστάσιο αφαλάτωσης, συνεχίζουν σήμερα την παραδοσιακή τέχνη της ξυλοναυπηγικής οι αδελφοί Μαυρίκοι.

ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ

Ανάλογη είναι η βιομηχανική ανάπτυξη στην Ερμούπολη. Η πρώτη βιομηχανία που ακμάζει στη Σύρο είναι η κατεργασία δερμάτων, που ξεκινά από το 1828 με

τους Π. Καλουτά και Ε. Σαλούστρο . Το 1876 τα έξι από τα επτά μεγάλα ελληνικά βυρσοδεψία εντοπίζονται στην Ερμούπολη. Είναι μεγάλες οι εξαγωγές των συριανών σολοδερμάτων, τα οποία είναι γνωστά ως τα **καλύτερα της Ανατολής**. Η επεξεργασία σιδήρου εκτοξεύεται με την ίδρυση του εργοστασίου της «Ελληνικής Ατμοπλοΐας», η οποία συντελεί στην κατασκευή μηχανών, λεβήτων, πυροβόλων, καπνοδόχων, κ.α. Συνυπάρχουν άλλα μικρότερα εργοστάσια. Άλλοι σημαντικοί κλάδοι είναι η αλευροβιομηχανία (Χρυσού, Βέλτσου, Μπούμπουλη, Βαφιαδάκη, κ.α.), μακαρονοποιεία (Αδελφών Βρατσάνου, Ασημομύτη), βαμβακουργία (λόγω των περίφημων πλεκτηρίων - υφαντηρίων των Λαδόπουλου, Βελισσαρόπουλου, Καρέλα, Φουστάνου, κ.α., η Ερμούπολη ονομάζεται Manchester της Ελλάδας), σαπωνοποιία, βιομηχανίες πυρείων, πίων, ποτών, κρασιών, σχοινίων, πήλινων σκευών, πιάτων, κτενών, φουλαριών, κ.α. Πολλά προϊόντα της Ερμούπολης είχαν τιμηθεί στην έκθεση των «Ολυμπίων», που γινόταν από το 1858 κάθε τέσσερα χρόνια στην Αθήνα, αλλά και σε διεθνείς εκθέσεις, όπως του Λονδίνου (1851).

Τα συριανά λουκούμια είναι από τα καλύτερα της Ελλάδος και έχουν αποσπάσει διεθνείς διακρίσεις. Ήταν γλύκισμα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (λουκούμ αραβική λέξη), την τεχνική παρασκευής του οποίου εισήγαγαν στην Ερμούπολη Χιώτες «ζαχαροποιοί» (Σταματελάκης, Αδελφοί Δαπόλα, Κουντούρης, Πάσσαρης, κ.α.) Η ζαχαροπλαστική της Ερμούπολης θεωρείται και σήμερα από τις καλύτερες της Ελλάδος.

Πολλές συριανές βιομηχανίες έκλεισαν με την έκρηξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, αφού είχε ήδη προηγηθεί μακρά πτωτική πορεία, μετά την άνθιση του Πειραιά και των άλλων βιομηχανικών κέντρων της Ελλάδος.

Το **πρώτο παγκοσμίως σύγχρονο ηλεκτρικό αυτοκίνητο σε γραμμή παραγωγής** ENFIELD 8000 κατασκευάστηκε στην Ερμούπολη (1973), στο εργοστάσιο Βελισσαρόπουλου, που είχε εν τω μεταξύ περιέλθει στην ιδιοκτησία του Νεωρίου και σήμερα στεγάζει το super-market του Νεωρίου. Ο Ανδριώτης εφοπλιστής Γιάννης Γουλανδρής, ιδιοκτήτης του Νεωρίου τη δεκαετία του 70, δημιούργησε την εταιρεία Enfield Automotive στην Αγγλία και κέρδισε τον διαγωνισμό παραγωγής ηλεκτρικού αυτοκινήτου του Βρετανικού Συμβουλίου Ηλεκτρικής Ενέργειας, σαν αντίδραση στην πετρελαϊκή κρίση. Το όχημα σχεδιάστηκε από τον Κωνσταντίνο Αδρακτά και μεταφέρθηκε η παραγωγή από την Αγγλία στη Σύρο, όπου και παρήχθησαν 123 αυτοκίνητα συνολικά. Το όχημα είχε 2,7 μέτρα μήκος, ιπποδύναμη 8,2 ίππων, τελική ταχύτητα 80 χιλιομέτρων την ώρα και αυτονομία 80 χιλιομέτρων. Το πρωτοποριακό εγχείρημα κόλλησε στην ελληνική γραφειοκρατία και αργότερα εγκαταλείφθηκε.

Το τελευταίο κλωστοϋφαντουργείο της Πειραιϊκής- Πατραϊκής έκλεισε το 1992 και το πλεκτήριο Τερλάνα που το διαδέχτηκε επέζησε για 20 χρόνια ακόμη.

Το 1879 γίνεται η **πρώτη οργανωμένη απεργία** στον ελλαδικό χώρο με τη συμμετοχή 400 εργατών από τα ναυπηγεία και τα βυρσοδεψεία.

Τα καταστήματα της Ερμούπολης συναγωνίζονταν τα ευρωπαϊκά σε πολυτέλεια, εισάγοντας εμπορεύματα από Ευρώπη, Ιαπωνία, Η.Π.Α., με είδη ένδυσης, υπόδησης, διατροφής, τσιγάρων, κ.α.

ΔΗΜΑΡΧΟΙ

Είναι η μοναδική ελληνική πόλη, όπου γίνεται άριστη διαχείριση των εισπραττόμενων φόρων και είναι καθοριστική η συμβολή, τόσο των αρχών, όσο

και των πολιτών, σε κοινωφελή έργα που αναβαθμίζουν την Ερμούπολη. Οι δήμαρχοι, οι περισσότεροι πετυχημένοι έμποροι, συναγωνίζονται ποιος θα εξωραΐσει την πόλη με τα περισσότερα δημοτικά έργα, προσφέροντας κάποιοι ακόμη και την αμοιβή τους. Δήμαρχοι όπως οι Πρασσκάκης, Ράλλης, Τσιροπινάς, Πετρίτζης κ.α. είχαν μοναδικό σκοπό την προκοπή του τόπου. Κορυφαίος υπήρξε ο Δήμαρχος Δημήτριος Βαφειαδάκης (1804-1898), αυτοδημιούργητος έμπορος, βιομήχανος, πλοιοκτήτης, τραπεζίτης, έξι φορές δήμαρχος Ερμούπολης. Είναι ο δήμαρχος των μεγάλων έργων με κυριότερα την ανέγερση του δημαρχείου, την αναθεώρηση του σχεδίου πόλεως και την ανέγερση Μνημείου Εθνικής Παλιγγενεσίας (πλατεία Αγ. Νικολάου), του **πρώτου ανάλογου μνημείου στον ελληνικό χώρο** (1888). Χρηματοδότησε αλλά και συμμετείχε σε εκστρατεία για την απελευθέρωση της Χίου (1827) και με δάνειο ένα εκατομμύριο δραχμές χρηματοδότησε την Κρητική Επανάσταση του 1866. Αγόραζε πτωχευμένα εργοστάσια σε πλειστηριασμούς, τα νοίκιαζε σε νέους επιχειρηματίες στους οποίους παρείχε δάνεια για να τα ανασυγκροτήσουν.

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Η Ερμούπολη σαν οικιστικό σύνολο διατηρήθηκε σχεδόν αλώβητη και έτσι σήμερα βλέπουμε τη μοναδική ελληνική πόλη του 19ου αιώνα, που έχει διατηρηθεί ολόκληρη. Καμία ελληνική πόλη δεν παρουσιάζει τόσο **ομοιόμορφη χρονικά και τυπολογικά αρχιτεκτονική εικόνα**. Η πρώιμη και έντονη οικονομική της ανάπτυξη, οι επαφές με τα ευρωπαϊκά κέντρα και η προσέλευση Γερμανών και Ιταλών αρχιτεκτόνων κυρίως, συντέλεσαν στο να δημιουργηθεί ένας αρχιτεκτονικός ρυθμός, συγκεκριασμός νεοκλασικού και ρομαντικού, σύμφωνος με τις αρχές του «Ρομαντικού Κλασικισμού». Καμία άλλη ελληνική πόλη δεν έχει να επιδείξει τόσα **πολλά και τόσο πρώιμα χρονολογικά δημόσια κτίρια**. Κάποια κτίστηκαν με κρατικά χρήματα, τα περισσότερα όμως ως έργα δημοτικά «δια συνεταιρισμού».

Ο Weiler ανέλαβε να διορθώσει και να τροποποιήσει το αρχικό ρυμοτομικό σχέδιο Ερμούπολης των Weber και Schaubert. Εφαρμόστηκαν για τις απαλλοτριώσεις και τον τρόπο οικοδομής κτιρίων, ορισμένα άρθρα από τα ανάλογα διατάγματα του 1836 στο σχέδιο της πόλης των Αθηνών. Υπάρχει έλλειψη χώρου και πρασίνου, γι αυτό έγιναν κατεδαφίσεις και δόθηκε μεγάλη σημασία στις 3 πλατείες του ρυμοτομικού σχεδίου (Μιαούλη, Αλάνα, Μπαμπαγιώτου). **Η πλατεία Μιαούλη** (πρώην Όθωνος και Λεωτσάκου) **είναι μία από τις μεγαλύτερες και ωραιότερες της Ελλάδος**. Δενδροφυτεύτηκε το 1855 και πλακοστρώθηκε με μαρμαρόπλακες Τήνου το 1868. Τα κτίρια που έδωσαν σιγά- σιγά μορφή στην πλατεία, άρχισαν να χτίζονται στα 1840-1850, με τις χαρακτηριστικές στοές που υιοθετήθηκαν στον αρχικό σχεδιασμό της, **πάνω στα πρότυπα των ευρωπαϊκών και κυρίως ιταλικών πόλεων**.

Το λαμπρότερο όλων των κτιρίων είναι το δημαρχείο (1876-1889), έργο του Γερμανού αρχιτέκτονα Ερνέστου Τσίλερ. Είναι από τα **μεγαλύτερα και σίγουρα το ωραιότερο ελληνικό δημαρχιακό μέγαρο**. Χρειάστηκε να γίνουν πολλές μεταρρυθμίσεις στα σχέδια και δόθηκε η όψη ανακτόρου, με τους δύο πύργους στα άκρα και τη μνημειακή μαρμάρινη κλίμακα. Ο πρώτος όροφος είναι τοσκανικού ρυθμού, ο δεύτερος ιωνικού και το επίπεδο του πύργου κορινθιάζοντας ρυθμού. Οι αίθουσες έχουν ξύλινα δάπεδα και οι οροφές με

χαμηλά τόξα στηρίζονται σε σιδηροδοκούς, λύση που πρώτος ο Τσίλερ εφάρμοσε στην Ελλάδα. Πλούσιο αρχιτεκτονικό διάκοσμο έχει η αίθουσα συνεδριάσεων του Δημοτικού Συμβουλίου.

Ο ναός του Αγ. Νικολάου, χτισμένος σε δεσπόζουσα θέση στα Βαπόρια, ορατός από τον επισκέπτη στο πλοίο, **«φέρει τα πρωτεία όλων των εν Ελλάδι ναών**, υπερτερών μάλιστα και της εν Αθήναις Μητροπόλεως». **Ο μεγαλύτερος ναός της Ελλάδος και ένας από τους μεγαλύτερους των Βαλκανίων**. Λαμπρός στην οικοδομή και την διακόσμηση, με δωρητές το Δήμο Ερμούπολης, τον Όθωνα, το βαρόνο Σίνα, Χιώτες και ομογενείς από Ρωσία και Κωνσταντινούπολη. Το μαρμάρινο τέμπλο του Γ. Βιτάλη είναι ένα από τα ωραιότερα του 19ου αιώνα σε σύνθεση και εκτέλεση. Ο μαρμάρινος άμβωνας του Γ. Φυτάλη είναι ίδιος με αυτόν της αθηναϊκής μητρόπολης. Ο Μυστικός Δείπνος και η Αποκαθήλωση στο τέμπλο είναι μοναδικά έργα Ρώσων καλλιτεχνών. Εκτός από τον ξυλόγλυπτο επίχρυσο επιτάφιο, τα μανουάλια, κ.λ.π., ξεχωρίζουν τα 4 ασημένια φανάρια της βασιλικής άμαξας που δώρισε η βασίλισσα Όλγα στο ναό.

Το πρώτο μεγάλο μνημειακό κτίριο εργοστασίου ήταν αυτό του σιδηρουργείου της «Ελληνικής Ατμοπλοΐας», μοναδικό στο είδος του σε ολόκληρη την Ανατολή, βασισμένο σε σχέδια Ευρωπαίων αρχιτεκτόνων και του Ιταλού Sampò.

Οι οικίες νησιωτικού ή λαϊκού τύπου, νεοκλασικού, Αθηναϊκού νεοκλασικού ρυθμού, χτίστηκαν από τα 1834 έως τα τέλη του 19ου αιώνα. Η Ερμούπολη είναι η μόνη ελληνική πόλη όπου διατηρούνται τόσες πολλές και τόσο καλοδουλεμένες τοιχογραφίες στο εσωτερικό των αρχοντικών, δημιουργίες Ιταλών κυρίως ζωγράφων, επηρεασμένες συνήθως από δυτικά πρότυπα.

Οι πλακόστρωτοι δρόμοι της Ερμούπολης είτε με μαρμαρόπλακες, είτε με κυβόλιθους, τα φαρδιά πεζοδρόμια και οι θολωτοί οχετοί κάτω από τους δρόμους με τις ευρύχωρες οπές καθαρισμού, γίνονται αντικείμενο θαυμασμού όλων των ξένων επισκεπτών. Ο Faucher (1878) αναφέρει ότι οι δρόμοι της Ερμούπολης μπορούν να συγκριθούν μόνο με αυτούς της Νάπολης, Φλωρεντίας, Βιέννης. Οι Συριανές καμαρώνουν ότι περπατούν πάνω σε λιθόστρωτα, όταν οι περισσότεροι δρόμοι της Αθήνας είναι ακόμα χωμάτινοι.

Το Κρεοπωλείο- Ιχθυοπωλείο (1846) είναι το μοναδικό στην Ελλάδα κτίριο τέτοιας χρήσης. Χτίστηκε με μετοχές ιδιωτών. Μετά από έξι χρόνια έγινε δημοτικό, αφού προηγουμένως από τα ενοίκια επέστρεψαν τα χρήματα στους μετόχους. Ήταν χτισμένο στη θέση του κτιρίου της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, στο λιμάνι. Ο Γερμανός περιηγητής Faucher έγραφε (1878) ότι «η Ερμούπολη μπορεί να είναι περήφανη για την Κρεαταγορά- Ιχθυαγορά, κτίρια που στερούνται και πολύ μεγαλύτερες πόλεις ακόμα και στη Γερμανία».

Τα μνημεία του Μαυσωλείου, κυρίως στο παλαιό ορθόδοξο νεκροταφείο του Αγ. Γεωργίου, είναι από τα καλύτερα γλυπτικά και αρχιτεκτονικά έργα που σώζονται στον ελληνικό χώρο. Ναισκοί, σαρκοφάγοι, ανάγλυφες επιτύμβιες στήλες, προτομές σε βάθρα ή ψηλούς κίονες και μαρμάρινα αγγεία, αποτελούν ένα μοναδικό σύνολο (1870-τέλη 19ου αιώνα).

ΛΕΣΧΕΣ

Η Ερμουπολίτικη κοινωνία είχε έναν πολύ ιδιαίτερο τρόπο ζωής, λόγω της επικοινωνίας με Ευρώπη και Ανατολή. Οι Ερμουπολίτες έμποροι ίδρυσαν από νωρίς λέσχες, κατά τα πρότυπα των αγγλικών clubs, που στεγάζονταν σε νοικιασμένα κτίρια. Συνδυάζεται η διασκέδαση και η πνευματική καλλιέργεια (με τη διοργάνωση χορών, συναυλιών, διαλέξεων) καθώς και η ανταλλαγή πληροφοριών, εμπορικών και πολιτικών (άτυπο χρηματιστήριο). Αρχικά (1836) ιδρύθηκε η λέσχη «Ερμής». Ακολούθησαν οι λέσχες «Χίων» και «Μη Χίων». Για να αποκτήσουν οι λέσχες μόνιμη στέγη, ο δήμος σύστησε μετοχική εταιρεία (1861). Μετά την αποπεράτωση του κτιρίου, έργο του Ιταλού αρχιτέκτονα Sampró (1861) και τη συγχώνευση των λεσχών σε μία, λειτούργησε η «Λέσχη Ελλάς» (1864), η οποία νοίκιαζε τον όροφο από τον δήμο, ενώ στο ισόγειο υπήρχαν καφενεία, αργότερα το ταχυδρομείο, έως την εγκατάσταση της δημοτικής βιβλιοθήκης.

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ - ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ

Η Ερμούπολη δεν υστερεί ούτε στην πνευματική κίνηση. **Στην Ελλάδα και μάλιστα στην Ερμούπολη εισάγει την αλληλοδιδασκτική μέθοδο ο Γεώργιος Κλεόβουλος, με την ίδρυση του πρώτου αλληλοδιδασκτικού σχολείου (1825), για όσους ενδιαφέρονταν να ακολουθήσουν τον διδασκαλικό κλάδο. «Η Ερμούπολη θεωρείται κέντρο της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου σε όλη την Ανατολή»** Ανδρέας Χούμης (Συριανός δημοσιογράφος-ιστοριοδίφης).

Τον Οκτώβριο του 1833 ιδρύεται **το πρώτο Ελληνικό δημόσιο Γυμνάσιο στην Ερμούπολη**. Μαζί με το Γυμνάσιο του Ναυπλίου, είναι τα πρώτα οικοδομήματα που κτίσθηκαν ειδικά για αυτό το σκοπό. Πρώτος γυμνασιάρχης ήταν ο αρχιμανδρίτης Νεόφυτος Βάμβας, ο οποίος ακολούθησε τα πρότυπα του Γυμνασίου Χίου, που είχε διευθύνει πρωτύτερα. Το Βάμβα αντικατέστησε ο Γεώργιος Σερούιος, **εισηγητής της Ψυχολογίας στην Ελλάδα**. Το 1837 εγκαινιάστηκε το μάθημα της «Ναυτικής», με καθηγητή το φιλέλληνα αγωνιστή του 1821 Κορσικανό μαθηματικό Αντώνιο Σκάσση. Συνέρρεαν πλήθη μαθητών από όλη την Ελλάδα (ελεύθερη και υπόδουλη). Επιφανείς απόφοιτοι του Γυμνασίου Ερμούπολης υπήρξαν ο τραπεζίτης Ανδρέας Συγγρός, ο ζωγράφος Κωνσταντίνος Βολανάκης, ο γλύπτης Γιαννούλης Χαλεπάς, ο ποιητής Αριστομένης Προβελέγγιος, οι Κλων και Κυπάρισσος Στέφανος. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος υπήρξε μαθητής του Γυμνασίου (1879-1880) από όπου αποφοίτησε σε ηλικία 17 ετών.

Περίφημο ήταν το ιδιωτικό «Ελληνικόν Λύκειον» του Ελληνοαμερικανού Χρήστου Ευαγγελίδη (1842), το οποίο περιελάμβανε Αλληλοδιδασκτικό και Ελληνικό Σχολείο και εισήγαγε πολλές καινοτομίες. Απόφοιτοι του ήταν ο Εμμανουήλ Ροΐδης και ο Δημήτριος Βικέλας. Η Ερμούπολη ήταν **«το εκπαιδευτικό κέντρο σύμπασας της Ανατολής και ο πρώτος και αναπόφευκτος σταθμός για τους επιθυμούντας μάθησιν»** Α. Χούμης.

Εκτός από την πληθώρα των καλά οργανωμένων δημόσιων και ιδιωτικών σχολείων (νηπιαγωγείων έως ανώτερων εκπαιδευτηρίων), σε καμιά άλλη ελληνική πόλη δεν συναντώνται, συγκριτικά με τον πληθυσμό της, **τόσοι**

πολλοί άνθρωποι των γραμμάτων και των τεχνών, δάσκαλοι ιδιαίτερων μαθημάτων όπως, ξένων γλωσσών, μουσικών οργάνων, χορού, ζωγραφικής, καθηγητές, γιατροί, ζωγράφοι, γλύπτες, κ.α. Ως έδρα του νομού Κυκλάδων, η Ερμούπολη θα συγκεντρώσει όλες τις διοικητικές υπηρεσίες, δικαστήρια (εμποροδικείο, ειρηνοδικείο, κακουργοδικείο, κ.α.) και φυλακές (πολιτικές και ποινικές). Αυτό δικαιολογεί τον μεγάλο αριθμό δικηγόρων που υπήρχε πάντα στο νησί.

Ιδιαίτερο ήταν το ενδιαφέρον των Ερμούπολιτών για την εκπαίδευση των κοριτσιών και γυναικών. Τα πρώτα αλληλοδιδασκτικά σχολεία κοριτσιών ιδρύθηκαν ταυτόχρονα με αυτά των αγοριών. Προς το τέλος του 19ου αιώνα δημιουργήθηκαν σχολεία για εργάτες και άπορα παιδιά («Σύλλογος προς διάδοσιν ωφέλιμων βιβλίων» (1873), «Κυριακή Σχολή» (1881), «Σχολή Απόρων Παίδων» (1888)).

Ο Νικόλαος Βρυώνης από την Κεφαλληνία, ιδρύει τη Ναυτική Σχολή Σύρου. Ο Erlacher ανέλαβε να εκπαιδεύσει τους ντόπιους τους σε άξιους τεχνίτες, να δώσει τις αρχές της δόμησης και να χρησιμοποιήσει πρώτος ή από τους πρώτους τη θηραϊκή γη (πορσελάνα) στις οικοδομές του. Το «Σχολείο των Τεχνών» για την εκπαίδευση τεχνιτών στην Αθήνα λειτούργησε πολύ αργότερα (1837).

Το 1833 ιδρύθηκε το «Ελληνικό Μουσείο», ένα είδος φιλολογικού συλλόγου με στόχο την ίδρυση βιβλιοθήκης-αναγνωστηρίου και την οργάνωση μαθημάτων και διαλέξεων. Είχε προηγηθεί η ίδρυση του «Φιλολογικού Σπουδαστηρίου» στο Ναύπλιο, αλλά το «Ελληνικό Μουσείο» της Ερμούπολης διεκδικεί την πρώτη θέση, λόγω της πολυσήμαντης δράσης του στα χρόνια λειτουργίας του. Την ίδια χρονιά (1833) ιδρύθηκε Αρχαιολογικό Μουσείο, που φιλοξενήθηκε αρχικά στο κτίριο του Γυμνασίου, μιας και η Ερμούπολη ορίστηκε από την Αρχαιολογική Υπηρεσία έδρα της περιφέρειας νήσων Αιγαίου.

Μεγάλη ήταν η τυπογραφική δραστηριότητα και συστηματική έκδοση εφημερίδων. Από το 1831 που εκδόθηκε η πρώτη εφημερίδα «Ελληνική Μέλισσα» έως το 1900, είχαν εκδοθεί **160 εφημερίδες** («Ερμής», «Ερμής Κυκλάδων», «Αίολος», «Ένωσις», «Αστήρ Κυκλάδων» κ.α.), σε νησί με πληθυσμό 20.000 ανθρώπων. Το 1866 στις κινήσεις υπέρ της χειραφέτησης των γυναικών εντάσσεται η δημοσίευση σε εφημερίδα διατριβής υπό τον τίτλο «Αθηνά».

Οι πρωτεργάτες του ελληνικού διαφωτισμού, Θεόφιλος Καΐρης, Γρηγόριος Κωνσταντάς, Άνθιμος Γαζής, Γεώργιος Κλεόβουλος, Νεόφυτος Βάμβας με την πνευματική τους δράση στη νεότευκτη πόλη, μαρτυρούν τις προοδευτικές και φιλελεύθερες ιδεολογικές κατευθύνσεις της υπό διαμόρφωση νέας κοινωνίας, υπό την πνευματική αιγίδα του σοφού Χίου γέροντα του Παρισίου Αδαμάντιου Κοραή. Ο εγγενής πολιτικός φιλελευθερισμός της Ερμούπολης θα την ωθήσει να συμμετάσχει στην αντικαποδιστριακή (1831) και αντιοθωνική (1862) εξέγερση.

Η ευμάρεια έφερε την πολιτισμική ανάπτυξη και την φιλανθρωπική δράση (ίδρυση πτωχοκομείου της «Φιλοπτώχου Εταιρείας Ερμούπολεως», με την έκδοση λαχείου και τη σύσταση μετοχικής εταιρείας, ανέγερση του Μπαμπαγιώτειου Ορφανοτροφείου Αρρένων και Θηλέων, Ορφανοτροφείου Καθολικής Επισκοπής κ.λ.π.).

Το Δημοτικό Νοσοκομείο «Ελπίς» (1825-1827) κτίστηκε δίπλα στον Ι.Ν. Κοιμήσεως Θεοτόκου. Είναι το πρώτο δημόσιο κτίριο της Ερμούπολης, το οποίο συντηρούσαν αρχικά οι Ερμούπολιτες με τις συνεισφορές τους και αργότερα

ένας μικρός φόρος στα εισαγόμενα στη Σύρο εμπορεύματα. Υπήρξε το **πρώτο ελληνικό αξιόλογο οργανωμένο φιλανθρωπικό ίδρυμα συντονισμένης ιδιωτικής πρωτοβουλίας.** Ήταν πλαισιωμένο με ιατρικές ειδικότητες, ιατρικά εργαλεία, φαρμακείο. Περιέθαλπε ασθενείς, τραυματίες, αγωνιστές, αναπήρους και προστάτευε έκθετα βρέφη. Στο ίδρυμα περιεθάλλοντο πτωχοί με συνήθη νοσήματα «γαστρεντερικούς πυρετούς, δυσεντερία» και σε ποσοστό 5-10% αφροδίσια νοσήματα. Η Ερμούπολη εκτός από οικονομικό κέντρο ήταν και κύριο κέντρο διάδοσης της σύφιλης λόγω πορνείας.

ΘΕΑΤΡΟ

Η πρώτη θεατρική παράσταση δόθηκε επί εποχής δημογεροντίας (1826) με τον «Νικήρατο» της Ευανθίας Καΐρη, πατριωτικό δράμα εμπνευσμένο από την έξοδο του Μεσολογγίου (10/04/1826), από ερασιτέχνες ηθοποιούς, πρόσφυγες-αυτόπτες μάρτυρες των γεγονότων! Η **πρώτη συστηματική θεατρική σκηνή της νεώτερης Ελλάδος** δημιουργήθηκε στην Ερμούπολη (1830), από τους Γεώργιο Ματζουράνη-Γεώργιο Καλόγνωμο και μερικούς ηθοποιούς. Το πρώτο ξύλινο θέατρο, με πλατεία και 2 σειρές θεωρείων, διαδέχτηκε ένα ξύλινο παράπηγμα στην πλατεία Μιαούλη ώσπου τελικά κτίσθηκε το πολυτελές θέατρο Απόλλων (1864), κατόπιν πρωτοβουλίας του Μ. Σαλβάγου, με συνεταιρισμό και τη βοήθεια του Δήμου. Αρχιτέκτονας ήταν ο Ιταλός Sampró και η μεγάλη αίθουσα έχει ως πρότυπο 4 ιταλικά θέατρα (Μιλάνου, Νάπολης, Φλωρεντίας, Καστελφράνκο), ενώ η θολωτή οροφή ακολουθεί το γαλλικό σύστημα του 19ου αιώνα.

Το πρώτο έργο που ανεβάστηκε ήταν ο Ριγκολέτο του Verdi από ιταλικό θίασο. Η Ερμούπολη **υπήρξε βασικός πόλος έλξης για τους περιοδεύοντες ελληνικούς και ιταλικούς θιάσους** στο τρίγωνο Αθήνα-Κωνσταντινούπολη-Αίγυπτος. Οι επαγγελματίες καλλιτέχνες διέμεναν για μεγάλα διαστήματα, ώστε να παρουσιάσουν επιλεγμένα έργα της μόδας Ελλήνων και ξένων δραματουργών. Ο θίασος της Αικατερίνης Βερώνη το 1901, διαμένει ένα τρίμηνο στο νησί και παρουσιάζει 29 έργα κ.λ.π. Ακολούθησαν και άλλοι διάσημοι πρωταγωνιστές με τους θιάσους τους (Κυβέλη Αδριανού-Μυράτ, Μαρίκα Κοτοπούλη, Αιμίλιος Βεάκης κ.λ.π.). Σε κάθε παράσταση οι Συριανές συναγωνίζονται μεταξύ τους σε επίδειξη πλούτου, μόδας, ομορφιάς και οι Συριανοί συναγωνίζονται με ανθοδέσμες και κοσμήματα για την κατάκτηση της πρωταγωνίστριας (πριμαντόνας). Οι Συριανοί το θέατρο το αντιμετώπιζαν ως ένα δείκτη κοινωνικής προόδου και οι επαγγελματίες καλλιτέχνες προσέβλεπαν σε μία εύρωστη θεατρική πιάτσα. Το θέατρο «Απόλλων» φιλοξενούσε θιάσους το χειμώνα. Παραστάσεις εδίδοντο και στον κινηματογράφο του καφενείου «Πάνθεον» στην πλατεία Μιαούλη, στη λέσχη «Ελλάς», σε καφενεία και στα θερινά θέατρα του Νησακίου, «Ορφεύς», «Ερμής» (Βαπόρια), Άμμου (πλησίον ΙΚΑ), «Ευτέρπη» (Μάννα). Παρέλασαν θίασοι Ποικιλίων και Ανδρικήλων, θέατρο σκιών, ακροβάτες, ιπποδρόμια, παλιάτσοι, μίμοι, ταχυδακτυλουργοί, υπνωτιστές και νοομάντις, ο Τόφαλος και ο Κουταλιανός κ.α.

Δικαιολογημένα πίστευαν οι Ερμούπολιτες ότι το θέατρο «Απόλλων», **«πρωτεύει όλων των εν Ανατολή θεάτρων και ιδίως των Αθηνών, Σμύρνης, Κωνσταντινουπόλεως και Αλεξανδρείας».** Στα σχόλια των συριανών εφημερίδων αναφέρεται ότι «η κοινωνία υμών ήτις υπέρ πάσαν άλλην

είνε εις θέσιν να κρίνη και να εκτιμά περί θέατρου...η ημετέρα κοινωνία υποστηρίζει πάντοτε το Ελληνικόν θέατρον, άμα ο θίασος και το δραματολόγιον αυτού είναι καλώς κατηρτισμένα...**το κοινόν μας θεωρεί το θέατρον ως απαραίτητον πνευματικήν τροφήν».**

Ο αέρας της εθνικής και πολιτικής χειραφέτησης που αποπνέουν τα έργα του Verdi ποτίζουν και τους Συριανούς, οι οποίοι υποστηρίζουν αποτελεσματικά την Κρητική Επανάσταση (1866-1869) και δίνουν καταφύγιο σε πολιτικούς πρόσφυγες ατυχών κινημάτων του εξωτερικού.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η Ερμούπολη ερήμην του σταδιακά παγιωμένου συγκεντρωτικού, πελατειακού κρατικού ελληνικού μορφώματος επιδίδεται στην εφαρμογή του αυτάρκους και πρόωρου εκσυγχρονιστικού της οράματος. Δεν είναι αντιγραφέας ή μιμητής της Ευρώπης. Έχει δικό της πρόσωπο και οντότητα. Ενσωμάτωσε το λαϊκό στοιχείο, την ορθόδοξη παράδοση και το νεοκλασικό ύφος. Αποδεχόταν και αναδημιουργούσε. **Έκτισε δικό της ευρωπαϊκό αστικό πολιτισμό, ήταν η ελληνική παραλλαγή του.**